

VATNAHVERFI

Af museumsinspektør *C. L. Vebæk*

I et gammelt, islandsk håndskrift oplyses, at der i de grønlandske nordbobygder var ialt 280 gårde. Dette tal må nok forstås således, at på et vist tidspunkt har dette antal gårde været i drift; men der kan sikkert antages på samme tid at have været flere ødegårde, og det samlede antal tomter af nordbogårde i Grønland når sikkert op på mere end 300. Det er efterhånden ved Nationalmuseets systematiske undersøgelser i nordbodistrikterne lykkedes at finde de fleste af disse ruiner. Ikke mindst i årene efter den sidste krig er antallet af kendte nordbopladsler blevet væsentligt forøget. Det gælder særlig for det landområde, der i nordbotiden bar navnet Vatnahverfi.

I Julianehåbs distrikt — nordboernes østerbygd — skyder en stor halvø ud mellem Igalikofjorden i nordvest og Agdluitsoqfjorden (Lichtenaufjorden) i sydvest. I den inderste del af denne halvø findes et landområde, 550—600 kvadratkilometer stort, hvor der mellem snart lavere, bølgende, snart højere, stejlere fjelde findes en række større og mindre dalstrøg, udfyldt med talrige søer og elve. De fleste af disse dale er frodige. Græsset er yppigt, og tætte birke- og pilekrat træffes mange steder. Enkelte steder når birkene en betydelig højde. Også rønnebærtræer støder man på. Dette land er Vatnahverfi, 5: Søbygden.

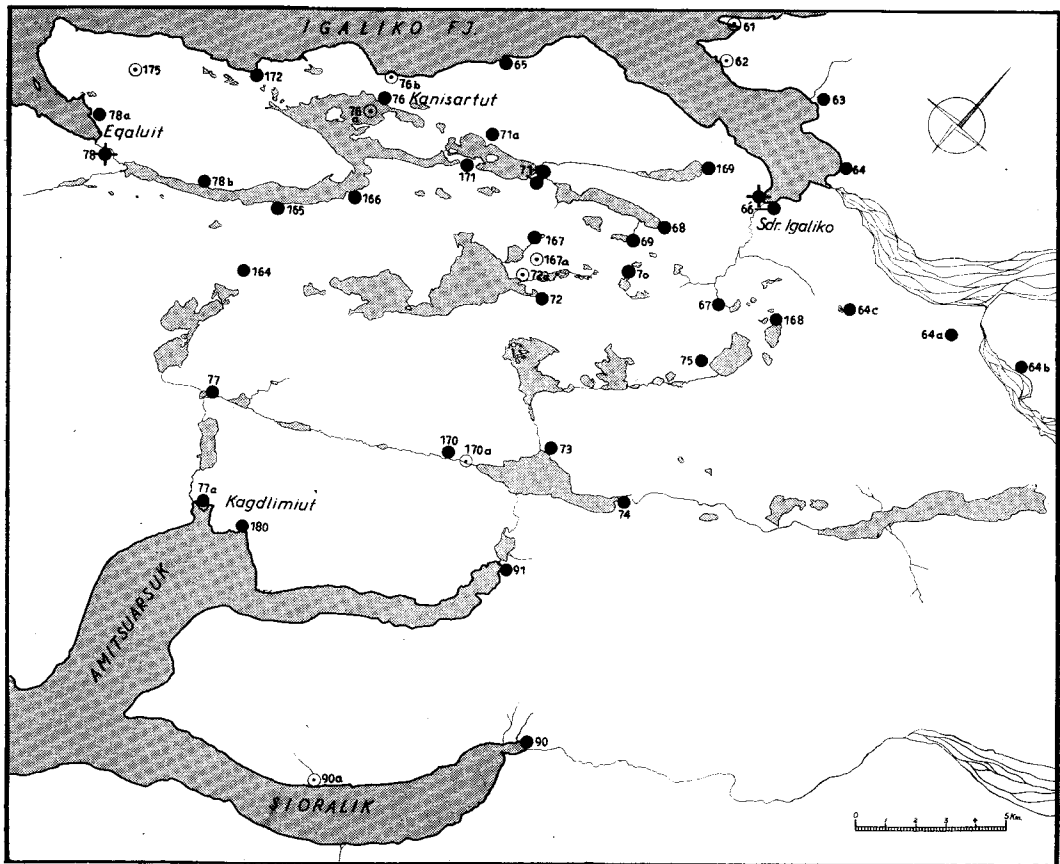
Vatnahverfi var i middelalderen et af de tættest befolkede områder i de grønlandske nordbobygder. På grund af terrænets dybde træffes her en egentlig indlandsbebyggelse, medens ellers langt de fleste nordbogårde ligger ude ved fjordene. Tidligt tiltrak egnen sig topografers og arkæologers opmærksomhed. Allerede i 1770'erne var den fortjenstfulde forskningsrejsende Aaron Arctander inde i området; men noget nærmere kendskab til landet fik man dog først ved Gustav Holms og Daniel Bruuns rejser og undersøgelser i 1880'erne og 90'erne. Desværre var disse forskere handicappet af, at de dels havde et temmelig ringe kortmateriale, dels havde vanskeligt ved at få stedkendte førere. Men ved de undersøgelser i Vatnahverfi, der er sat ind i de senere år, har vi været bedre stillet på disse punkter. Dels har vi kunnet arbejde i terrænet med nogle fortrinlige arbejdskort, udarbejdet af Geodætisk Institut på basis af luftfotografier, dels har vi i høj grad kunnet drage nytte af flere fåreholderes indgående kendskab til egnen her. Sagen er, at der i løbet af den sidste snes år er kommet moderne, grønlandsk bosættelse i disse strøg, der ellers

har ligget øde hen siden Middelalderen. Grønlandske nybyggere — fåreholdere — har slået sig ned på gamle nordbopladsler forskellige steder i kanten af området, først ved Kagdli-miut i syd, senere ved Sdr. Igaliko, Eqaluit, Kanissartut og andre steder i nord. Disse fåreholdere har i årenes løb gennemtrawlet landet, og derfor har de kunnet give os så gode oplysninger om de fleste ruiner derinde, at det har lettet vore terrænundersøgelser betydeligt. Kendskabet til Vatnahverfis nordbobebyggelse er i dag så nøjagtigt, at det næppe kan være mange ruiner, der er undgået opmærksomheden i dette område.

Den systematiske udforskning af Vatnahverfi begyndte i sommeren 1948. Sammen med den, der skriver disse linier, foretog landbrugskandidat L. Jensen — der nu er leder af det moderne, grønlandske landbrug —, zoologen, mag. scient. Chr. Vibe og fåreholderne Abel Kristiansen og Henning Lund en uges rejse til hest rundt i området. Medens vore forgængere i disse egne var henvist til at arbejde sig gennem terrænet til fods, benyttede vi i stor udstrækning islandske heste, ikke blot til denne recognosceringsrejse, men også senere, under udgravningskampagnerne, til transport af både mennesker og materiel. Allerede i 1939 benyttede vi iøvrigt heste, da vi udgravede et par af de mest isolerede gårde i bygden (64a og 64c). Desuden anvendte vi til sejlads på søerne joller, forsynet med påhængsmotor. Disse både slæbte vi op fra bugten ved Eqaluit, over land til den vestligste af de lange søer i den nordlige del af Vatnahverfi. Med jollerne kunne personel og materiel forholdsvis let føres frem til udgravningspladserne, blot med en enkelt om-ladning ved en af tangerne.

Vi har nu kendskab til ialt 35—40 gårde i Vatnahverfi-bygden. Nøjagtigt kan tallet ikke opgives, da det kan være vanskeligt at foretage en sikker afgrænsning af området. Det vil således formentlig være rimeligt til bygden at medregne 3 gårde, der ligger i dalstrøgene vest og sydvest for Eqaluit. Foruden gårdene kender vi 2 kirker i Vatnahverfi. Begge kirkerne findes — som det altid er tilfældet med kirker i nordbobygderne — i forbindelse med en større gård. Den ene ligger ved Sdr. Igaliko, i øst, den anden ved Eqaluit, i vest. Den førstnævnte kirke er identisk med nordboernes Undir Høfdi. Det er en anselig, velbevaret kirke, omgivet af en stor kirkegård. Utvivlsomt er det bygdens hovedkirke. Undir-Høfdi-kirken har været kendt siden 18. århundrede. Den anden kirke, ved Eqaluit, er derimod først påvist i 1951. Det er en ganske lille kirke — eller rettere et kapel — der er omgivet af en meget lille kirkegård, indhegnet af et cirkelrundt dige — et karakteristisk træk ved de små kirkegårde i nordbobygderne. Kirken er fuldstændig sammenfalden. Denne kirke kendes ikke fra nogen skriftlig kilde. Det er utvivlsomt en annexkirke til hovedkirken Undir Høfdi, og muligt er den ret sen.

Gården, hvortil den lille kirke ved Eqaluit hører, er temmelig sikkert identisk med landnamsmanden Hafgrims gård, og bugten (fjorden) udenfor er Hafgrims fjord. Denne gård er antagelig den ældste i Vatnahverfi-bygden. Den store gård på den frodige plads ved Sdr. Igaliko er sikkert ikke meget yngre end Hafgrims Gård. Fra disse gårde må man

Kort over nordbobygden Vatnahverfi, sydøst for Julianehåb. Sorte punkter angiver gårde.
 Sorte punkter med kors angiver gård med kirke.
 Ringe med prik angiver een eller få ruiner, der ikke repræsenterer en særskilt gård

tænke sig foretaget en ekspansion, efterhånden som befolkningen voksede, og der blev brug for mere land. Dette fremstød skete ind i landet, og særlig i områdets nordlige og mest frodige del, hvor vi finder en hel række større og mindre gårde langs bredderne af de store søer. I årenes løb er bebyggelsen udstrakt til de indre egne af Vatnahverfi, og selv på steder, der må anses for temmelig ugunstige, er der foretaget bosætning. Således ligger gårdene 64 a og c, i den østligste del af området, meget isoleret, 64 c endda lige ved randen af en ørken, hvis flyvesand ganske havde dækket ruinerne med store klitter, således som det viste sig ved udgravningerne i 1939. Den mærkeligste beliggenhed har dog 64 b, der ligger nær indlandsisen, hinsides en rivende smeltevandsselv, på et smalt stykke land, under et stejlt fjeld. Det var kun muligt at nå frem til denne gård over indlandsisen, og det har ikke været gørligt at foretage nogen udgravning her på grund af vanskelighederne ved at få materiel frem. Opgaven er ellers fristende nok, da tomten er

ualmindelig godt bevaret, men måske kan det engang lade sig gøre ved hjælp af helikoptere.

Allerede Gustav Holm og Daniel Bruun foretog mindre udgravninger i Vatnahverfi (ved gården 73 og 77), samt større undersøgelser ved 66 (Undir Høfði). Sidstnævnte sted blev også gravet af Dr. Å. Roussel i 1935, ved hvilken lejlighed særlig kirken blev gjort til genstand for en undersøgelse. Derefter fulgte de ovenfor nævnte undersøgelser af 64 a og c, ved forfatteren, der samme år også gravede ved 78 a. Efter recognosceringsrejsen i 1948 blev udvalgt nogle af de bedste lokaliteter, og i 1949 og 1950 blev der foretaget omfattende udgravninger på lokaliteterne 70, 71 og 167. Her skal kort redegøres for disse sidste, meget interessante undersøgelser.

I 1949 startede vi — den færøske arkæolog Sverri Dahl, Jørgen Meldgaard og forfatteren, med 12—14 medhjælpere — ved nr. 71. Denne plads — der af grønlænderne kaldes Russip Kuva — viste sig at rumme ruinerne af to karakteristiske nordbogårde, umiddelbart ved siden af hinanden, blot adskilt af en lille elv, der gennemstrømmer den frugtbare tange mellem to af søerne. Den største af gårdene ligger nord for elven. Der findes her 13 ruiner. Af disse er den ene et stort hus — eller rettere to sammenbyggede huse, hvoraf det ene har været gårdens bolig og det andet dens kostald. De andre ruiner er alle udhuse af forskellig slags: fåre- og gedestalde, folde, oplagsrum o. a.; det er i det enkelte tilfælde vanskeligt med sikkerhed at afgøre brugen. Den interessanteste bygning er boligen. Dette hus har en længde af ca. 26 m og en bredde af fra 6 til 11 m. Det er — som sædvanligt for boliger på nordbogårde — opført af sten og græstørv med væsentlig anvendelse af dette sidste materiale, der har bevirket, at murene i tidens løb de fleste steder er skredet sammen. Det er derfor vanskeligt nøjagtigt at opgive antallet af rum, men der synes at have været 6—7, i 1—2 rækker bag hinanden. Efter rummenes indretning og tildels efter de fund, der blev gjort i dem, kunne udskilles hallen (stuen), ildhuset (køkkenet) og fadburet (spisekammeret). I det sidstnævnte rum fandt vi rester af 3 meget store trækar, der har været gravet lidt ned i gulvet. Disse tønder har formentlig indeholdt mælk. I den ene af dem gjorde vi et meget mærkeligt fund. Her lå de mange små knogler af henvend 100 husmus. Det er første gang, husmus er blevet påvist i nordbofundene i Grønland. Musene er antagelig søgt ned i tøndens på et tidspunkt, hvor gården var forladt, og hvor dette sted var det eneste, hvor der var efterladt noget spiseligt. Da det ikke har været muligt for musene at komme op igen, er de alle omkommet i tøndens. — Med sin bolig, stalde og andre udhuse repræsenterer denne ruingruppe en ikke helt lille nordbogård med en frodig hjemmemark. I de omliggende fjelde har der været god græsning for får og geder, og i elven og søerne har der været gode muligheder for laksefiskeri.

De 7 ruiner på den modsatte elvbred udgør en noget mindre, men meget karakteristisk nordbogård. Der findes her bolig, kostald og 5 udhuse. Boligen er et kompleks på ialt 9 rum, der ligger i indtil 3 rækker bag hinanden, indbyrdes forbundet med døre. Der er

Foto: L. Vebæk

Fra udgravningen af nordbogården 167 i det indre af Vatnahverfi. Billedet viser et stadium under udgravningen af den store stue. Man er igang med afdækningen af gulvlaget, og arbejdet udføres med små graveskeer, koste og pensler. Til højre i forgrunden ses et ildsted — en langild — bestående af en række flade sten, lagt i forlængelse af hinanden, og med en indramning af kantsatte sten

en stor og relativt velbevaret stue, og af særlig interesse her er en ganske lille badstue med rester af badeovnen. Der kan ikke være tvivl om, at denne sidste gård er yngre end den nord for elven. Det kan måske tænkes, at manden på den større gård på et eller andet tidspunkt har skilt jorderne syd for elven fra, og at en søn har bosat sig her.

Ved udgravningen af de to gårde ved Russip Kuva blev der fremdraget en mængde knogler af de dyr, nordboerne dels har holdt som husdyr (heste, køer, får, geder, hunde og måske svin), dels af de dyr, de har jaget eller fisket (hvaler, sæler, hvalrosser, isbjørne,

rensdyr, harer, ræve, forskellige fugle og fisk). Desuden blev fundet ikke så få genstande af forskellig art. Først og fremmest var der en masse skår af gryder og potter af vegsten, endvidere flere jernsager, bl. a. en økse. Der var spillebrikker, kamme, vævebrikker o. a. af ben. På et par genstande var runeindskrifter, i begge tilfælde personnavne: Gunnar og Magna — det sidste formentlig et kvindenavn.

Allerede i 1949 begyndte vi undersøgelsen af den store gård nr. 167, der ligger isoleret ved en lille sø højt til vejs i det indre af Vatnahverfi. I 1950 fortsatte og afsluttede vi de meget omfattende udgravninger her. Det grønlandske mandskab var i 1950 omtrent det samme som året før, medens de danske deltagere var Klaus Ferdinand og A. Olling-Andersen, foruden forfatteren. Denne gård omfatter ialt 15 bygninger, hvoraf en er bolig, en anden et bolig-staldkompleks og resten udhuse af forskellig art. Boligen — der dækker et areal af ca. $22 \times 8-12$ m — rummer 5 rum i 2 rækker bag hinanden. Murene i dette hus var gennemgående velbevarede, og der kunne her gøres mange interessante bygnings-tekniske iagttagelser. Der var i boligen bl. a. en stor stue med en langild, og et køkken med to store, i væggen indbyggede ildsteder. I det store kompleks findes ikke mindre end 15 rum, hvoraf nogle har boligkarakter, andre er sikre staldrum. Blandt udhusene fremhæver et sig selv, både gennem sin størrelse, og fordi det er så glimrende bevaret — det er overhovedet en af de bedst bevarede nordboruiner, der kendes. Denne bygning, der indeholder 2 rum, måler ca. 8×4 m og er opført af omhyggeligt udvalgte større og mindre stenblokke. Murene står endnu i $1\frac{1}{2}-2$ m's højde. Det er formentlig et skemma (pakhus).

I sommeren 1950 udgravede vi også den lille „fjeldgård“, men resultaterne her var knapt så betydelige, bortset fra nogle enkeltfund af skakbrikker af ben og hvalrostand samt et i nordbofundene hidtil ukendt hammerhoved af jern.

På gården 167 blev der gjort flere værdifulde fund. Nævnes må to fragmenter af et par krucifixer af vegsten; det er første gang, sådanne er fremdraget. Der var også mange jernsager, bl. a. rester af en uldsaks. Men det mærkeligste af alle fund på denne gård — ja, overhovedet i Vatnahverfi-bygden — er de menneskeknogler — dele af kraniet og enkelte andre knogler — der i 1949 blev fremgravet i gangen i det store kompleks med de 15 rum. Desværre er skeletdelene meget opløste, men en antropologisk undersøgelse synes dog at vise, at vi står overfor rester af en nordbo. Det må da være gårdens, måske hele bygdens sidste beboer. Måske er her udspillet en af de sidste akter i det hemmelighedsfulde drama, der hedder nordboernes undergang i Grønland.